

A WASHINGTONI KONSZENZUS ÉS A NEMZETKÖZI PÉNZÜGYI SZERVEZETEK

BENCZES ISTVÁN

A több mint negyed századdal ezelőtt életre hívott washingtoni konszenzus nagyon rövid idő alatt kelt saját életre és futott be rendkívül ellenmondásos karriert. Márkanév (vagy éppen szitokszó) lett belőle, amit nemcsak az eredeti szándéktól, de gyakran még a tartalomtól is függetlenül használtak laikusok és szakértők egyaránt. E tanulmányban célunk, hogy az eredeti kontextusba (vissza)helyezve mutassuk be a washingtoni konszenzus kialakulását, illetve viszonyát a nagy pénzügyi szervezetekhez, felelevenítve azt is, hogy pontosan mit is takart eredetileg a konszenzus tíz pontja.

A washingtoni konszenzus megítélése leginkább attól függ, hogy mely perspektívából közelítünk hozzá. A közgazdaságtudomány „intellektuális termékként” [Babb 2009: 269] tekintett rá és ennek megfelelően alakították ki az egyes oldalak (iskolák) támogató vagy éppen elutasító álláspontjukat. A viták egyszerre szóltak magukról a konkrét pontokról, valamint arról az általánosabb keretről, amibe illesztve megfogant és működött a washingtoni konszenzus, illetve mindazon vélt vagy valós célokról, amiket szolgált. A nemzeti és nemzetközi technokrata szervezetek ugyanakkor leginkább végrehajtási programot láttak benne. Így alakulhatott ki az a furcsa helyzet, hogy míg Williamson a maga 10 pontját eredetileg eszköznek tekintette, addig a gyakorlatban mind a kondicionalitásokat előíró nemzetközi szervezetek, mind pedig a pontokat végrehajtó nemzeti kormányok a washingtoni konszenzus pontjait – vagy helyesebben a hitelek feltételül szabott tennivalókat – célként értelmezték.

Habár a washingtoni konszenzus egy adott régió (Latin-Amerika) adott időben (nyolcvanas évek eleje és közepe) megmutatózó problémahalmazára igyekezett pragmatikus módon megoldást kínálni, ismertséghez direkt módon mégis a nemzetközi pénzintézetek segítették azáltal, hogy a megítélt hitelkihelyezéseket a legtöbb esetben olyan kondicionalitásokhoz kötötték, amelyek a konszenzus nagyban leegyszerűsített pontjaira emlékeztettek. A williamsoni eredeti hármas, azaz a makrogazdaságpolitikai stabilitás, a kifelé történő fordulás és a szabad-piaci kapitalizmus [Williamson 1990: 1] igénye tökéletesen illeszkedett ahhoz az elvárásorozathoz, amellyel a nemzetközi pénzintézetek közelítették a bajba jutott országokhoz.

Mára az is nyilvánvaló, hogy a washingtoni konszenzus rövid idő alatt saját életre kelt, függetlenül magától az eredeti tíz ponttól is – amelyeket a kifejezés használói nem is feltétlenül ismertek. Márkanév (vagy szitokszó) lett belőle, amit nem csak az eredeti szándéktól, de gyakran még a tartalomtól is függetlenül használtak laikusok és szakértők egyaránt. E tanulmányban célunk, hogy az eredeti kontextusba (vissza)helyezve mutassuk be a washingtoni konszenzus kialakulását és megfogalmazásának céljait, felelevenítve, hogy pontosan mit takart a konszenzus tíz pontja. Ennek megfelelően a rövid bevezető után előbb a fejlődésgazdaságtan rövid „fejlődés-

történetét” mutatjuk be, majd a latin-amerikai válság és válságrendezés körülményeit tárgyaljuk. Ezután a nemzetközi pénzügyi szervezetek és a washingtoni konszenzus viszonyát taglaljuk. A zárszó előtti utolsó nagy egységben a tíz pont eredeti tartalmára világítunk rá¹.

A FEJLŐDÉSGAZDASÁGTAN (D)EVOLÚCIÓJA

Maga a washingtoni konszenzus is egy sajátos fejlődés eredménye, ha tetszik reflexió mindazon változásokra, amelyek egyfelől a közgazdaságtudomány főbb áramlataiban, másfelől pedig a világpolitikában következtek be jó negyedszázada. Ami az előbbit illeti, a washingtoni konszenzus gyakorlatilag betetőzése volt annak a folyamatnak, amiben a heterodox közgazdasági áramlatokat mind jobban kiszorította a neoklasszikus főáram a nyolcvanas évek végére, jelentősen átformálva a gazdasági fejlődés gazdaságtanát is.

A fejlődésgazdaságtan, mint különálló tudományág, azzal a céllal jött létre a II. világháborút követő évtizedekben, hogy az elmaradott gazdaságok modern gazdasággá történő átalakulását tanulmányozza. Vagyis nem kifejezetten a gazdasági növekedés, hanem sokkal inkább a szerkezetváltozás és a gazdasági-társadalmi (fel)fejlődés álltak vizsgálódásának fókuszában. Ennek megfelelően a fejlődésgazdaságtan eredeti meghatározása ez volt: „Se nem több, se nem kevesebb, mint a kortárs szegény, alulfejlett, harmadik világbeli országok közgazdaságtana... A fejlődésgazdaságtan... az egész társadalom hatékony és gyors szerkezeti és intézményi átalakulásának gazdasági, kulturális és politikai feltételeit tanulmányozza” [Todaro 1997: 7-8].

Nem meglepő módon a fejlődésgazdaságtan (vagy, ahogy művelői gyakorta hivatkoztak rá – fejlődéstanulmányok) nem kizárólag a közgazdászok munkaterépe volt. Politikatudósok, szociológusok, de még antropológusok is aktív közreműködői voltak a fejlődés tanulmányozásának és ennek megfelelően a tudományág szótára (módszertanáról nem is beszélve) sem hasonlított a neoklasszikus főáram szóhasználatához. Megközelítésében az a szemlélet érvényesült, hogy a (gyarmati sorból frissen függetlenné vált) fejlődő országok, különösen azok igényei, problémái és lehetőségei meghatározóan mások, mint a fejlett gazdaságoké, ezért a fejlődésgazdaságtan kifejezetten a fejlődő országok vizsgálatára szorítkozott – gyakorta nevezték ezért a „fejlődők gazdaságtanának” is. Ezzel párhuzamosan a (neoklasszikus) közgazdaságtudomány a fejlett országokra koncentrált. Feltevésük volt, hogy a fejlett országokban elvben már nincs szükség a szerkezeti és intézményi változásokra, az intézmények ugyanis már kifejlődtek, tehát adottak.

1 Az írás egy több részes tanulmányosorozat első egysége, és mint ilyen, műfaját tekintve összefoglalás, áttekintés. Célja, hogy a washingtoni konszenzus eredeti mondanivalóját térképezze fel, hogy azután – a sorozat későbbi elemeiben – rámutathassunk mindazon változásokra, félreértésekre és félremagyarázásokra, ami az elmúlt negyedszázadban rákerült e koncepcióra. Legfőképpen pedig, hogy elemezze, miképp termékenyítette meg a washingtoni konszenzus direkt vagy indirekt módon az Európai Unió válságmenedzselését. A hazai irodalomban számos jeles próbálkozás történt már az áttekintésre, lásd különösen Csaba [1995], Lányi [1997], Mihályi [2009] és Szokolczai [2005].

E cikk apropóját különösképpen az adja, hogy a Blahó András által szerkesztett *Világ gazdaságtan* 2. kötetben éppen az ünnepelttel közösen jegyezzük azt a fejezetet, ami Magyarországon az elsők között emelte be az egyetemi tananyagba a washingtoni konszenzust – lásd Blahó és Benczes [2002].

A szerkezeti és szervezeti változásokra ekképpen csak a tradicionálisból a modernbe való átmenet idején van szükség [Hirschmann 1958]. Alapvető felfogásuk volt, hogy az ún. orthodox közgazdaságtudomány (neoklasszikus ökonómia) a maga feltételrendszerével – mint tökéletes piacok, tökéletes informáltság, externáliák hiánya, teljes piacok, stb. – nem lehet képes megérteni az alulfejlettség (*underdevelopment*) természetét.

Ahogy azt Szentés [1999] nagy ívű áttekintése bizonyítja, a korai évek fejlődésgazdaságtana korántsem volt egységes. Számos kutatási irány, iskola, nézet élt és létezett egymás mellett. A washingtoni konszenzus – némi túlzással élve – az ún. internalista magyarázatokban találta meg előképét, amelyek a gazdasági elmaradottság okait az olyan kedvezőtlen belső adottságokkal, kondíciókkal magyarázzák, mint a tőkeszegénység, demográfiai robbanás, stb. Természetesen tartották a jó kormányzást. Sőt, voltaképpen a fejlődést olyan egyenes vonalú folyamatnak vélték, aminek végén a fejlődők magától értetődően felzárkóznak az előttük járókhoz, átvéve azok ismérveit².

A washingtoni konszenzus egyszersmind élesen szembehelyezkedett a különféle heterodox és/vagy externalista megközelítésekkel (lásd különösen Williamson [1990]), amelyek több perspektívából is reflektálni kívántak a fennálló nemzetközi egyenlőtlenségekre és a függés problematikájára. Ebben a megközelítésben a fejletlenség nem egy természetes, tradicionális, induló állapot; ellenkezőleg, azt a fennálló világpolitikai-gazdasági viszonyok alakították ki és tartották fenn. Következésképpen az alulfejlettség kifejezést használják, ami természetellenes, mesterséges állapot [Frank 1967]. Következésképpen a helyes gazdaságpolitika a világrendszerből való kiszakadás, leszakadás, az önerőre való támaszkodás, importhelyettesítésen alapuló iparosítás, védővámok és szubvenciók, stb. használata, a regionális együttműködések erősítése, és egy új nemzetközi gazdasági rend kialakítása [Amin 1976]. Latin-Amerika különösen termékeny talaja volt ezeknek a rendszerkritikus nézeteknek.

A nyolcvanas évekre azonban bebizonyosodott, hogy a javasolt receptúra sem biztosította a felemelkedést a fejlődő államok, köztük Latin-Amerika országainak legtöbbjé számára. Ezzel egyidőben a szocialista tömb országai is a kifulladás jeleit mutatták, majd az évtized végén mindannyian a rendszerváltás útjára léptek. Mindezen tendenciák kiegészültek a hetvenes évek nyugati válságaival is, ami a keynesiánus politika kudarcát, illetve a monetarista fordulat megalapozását hozta. A szerkezeti és intézményi transzformáció a fejlett világban is igényként merült fel a késő hetvenes évektől, így mind kevesebb szó esett arról, hogy a fejlettek és a fejlődők külön gazdaságtant igényelnének.

A nyolcvanas évek közepére-végére a fejlődésgazdaságtan is visszatért a főáramba. A neoklasszikus tételek és módszertan megerősödése elsősorban a mikroökonómiai perspektíva beemelését és a rövid távú hatások figyelembevételét jelentette. A nagy kérdésekről a figyelem

2 Stiglitz [2002] kritikájának lényege éppen abban állt, hogy a washingtoni konszenzus nem veszi figyelembe a nemzeti sajátosságokat, ehelyett egyenreceptet kényszerít rá minden egyes fejlődő országra. E kritika ellen ugyanakkor felhozható – egyebek mellett – magának Williamsonnak [1994: 9] az összegző meglátása: „... a reform gazdaságtanában egy mind szélesebb konszenzus bontakozik ki. De szem előtt kell tartani a tényt, hogy az általánosságban megfogalmazott elveket az egyes országok igényei szerint kell alakítani, más-különben a kívánt hatás nem érhető el a valós viszonyok között. Ugyanakkor széleskörű a közmegegyezés abban, hogy mely elvekre és közpolitikákra kell építeni a gazdasági reformot.”

a szakkérdések felé mozdult el. Alapvető kérdés lett a tudományágban, hogy miért bizonyultak bizonyos gazdaságpolitikák sikeresnek, míg mások kudarcnak. A sikertelenség okait tehát egyre inkább az elhibázott közpolitikában látták. A piaci kudarckok helyett a kormányzati kudarckok kerültek előtérbe. Nem véletlen, hogy a korábbi évtizedek fejlődésgazdászai e fordulatot a tudományág halálaként aposztrofálták [Seers 1979, vagy Hirschman 1982]. A főáramban pedig mindezt a fejlődésgazdaságtan visszatéréseként ünnepelték. Befelé forduló gazdaságstratégia helyett külkereskedelmi nyitást javasoltak, infláció és fiskális túlköltekezés helyett makrogazdasági stabilizációért szálltak síkra, az erőforrások hatékony felhasználása érdekében pedig a pazarló állami tulajdon helyett a magántulajdon erősítését várták privatizáció útján.

KONTEXTUS ÉS EREDET: LATIN-AMERIKA VÁLSÁGA

Latin-Amerika országai a hetvenes években szinte végig olcsó hitelforrásokhoz jutottak, amelyben a főszerepet az Egyesült Államok nagy befektetési bankjai játszották. 1980-ra azonban megszűnni látszott az olcsó pénz politikája: az USA jegybankja Ronald Reagan elnöksége alatt szakított a negatív reálkamat politikájával, jelentősen emelte a referenciahozamokat. A pénzáramlás iránya megfordult. Ráadásul az olajválságok utáni recesszióknak köszönhetően mérséklődött a kereslet a latin-amerikai nyersanyagtermékek iránt, ami további exportáresést és bevételkiesést eredményezett. Az események 1982. augusztus 12-én drámai fordulatot vettek. Mexikó bejelentette, hogy nem képes eleget tenni fizetési kötelezettségeinek. A dominóhatás pillanatok alatt érvényesült a dél-amerikai államok legtöbbszörében. A válság később áterjedt Ázsiára (főként a Fülöp-szigeteket érintve, ahol az USA-nak jelentős mértékű banki kitétségei voltak), de Afrikára és Közép-Kelet-Európára is. (Az adósságválságról részletesen lásd Lámfalussy [2000]). A válság nyíltan felvetette az USA bankrendszerének sebezhetőségét is – a nagyságrendekről lásd az 1. táblázat adatait.

1. táblázat: Az USA bankjainak kitétsége az adós államokban,
1982-1988 (adatok a banki tőke százalékában)

	1982 végén	1986 végén	1988 végén
Összes USA bank			
Fejlődő országok összesen	186,5	94,8	63,4
Latin-Amerika	118,8	68,0	47,3
Kilenc nagy (meghatározó) bank			
Fejlődő országok összesen	287,7	153,9	108,0
Latin-Amerika	176,5	110,2	83,6
Összes többi bank			
Fejlődő országok összesen	116,0	55,0	32,2
Latin-Amerika	78,6	39,7	21,8
Teljes banki kapitalizáció (mrd USD)			
USA bankok összesen	70,6	116,1	135,6
Kilenc nagy bank	29,0	46,7	55,8
Összes többi bank	41,6	69,4	79,8

Forrás: Bowe és Dean [1997: 6]

Habár folyamatosan történtek kísérletek az adósságválság rendezésére, ezek rendre sikertelenek maradtak. Az első fázisban – 1982 és 1985 között – a hitelezők még „egyszerű” likviditási válságként tekintettek a latin-amerikai adósságválságra és ennek megfelelően igyekeztek folyamatosan megújítani a lejáró hiteleket abban a reményben, hogy a talpra állás után azok teljes nagyságban visszafizetésre kerülnek. Az IMF kifejezetten megszorító jellegű politikákat ajánlott adó- és vámemelések formájában, sürgette az államháztartási kiadások visszafogását, valamint a nemzeti fizetőeszközök leértékelését. A reálgazdaság szerkezeti alkalmazkodása akkor még nem volt napirenden, mivel a válságot átmenetinek tekintették a régióban befolyással bíró nagy nemzetközi pénzüintézetek [Vásquez 1996].

Mivel az adósságállományok mérséklődése elmaradt, illetve a gazdasági növekedés sem indult be, 1985-re világossá vált, hogy Latin-Amerika nem egyszerűen likviditási válságtól szenved. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy tényleges segítségnyújtás nélkül az érintett országok nem képesek túljutni a kialakult csapdahelyzeten. Ennek megfelelően a Reagan-adminisztráció pénzügyminisztere, Baker, olyan tervvel állt elő, amely úgy biztosított forrásokat a nagy bankházakon és a nemzetközi pénzügyi szervezeteken keresztül a bajba jutottaknak, hogy cserébe piaci reformokat kellett végrehajtaniuk. A cél a gazdasági növekedés beindítása volt. A forrásokért cserébe immáron nem egyszerűen megszorítást kért Washington, hanem szerkezeti reformokat, amelyek

tartalmát különösképpen a nem hatékony állami tulajdon privatizációja, a piacok liberalizálása, így elsősorban a külföldi cégek és a külföldi közvetlen beruházások beengedése, adóreform (alacsonyabb adók formájában), valamint a szabad kereskedelem támogatása jelentette.

A Baker-terv mindazonáltal kudarcnak tekinthető, hiszen az adós országokban nem indult be a növekedés, és emiatt a hitelezők nem kívántak újabb forrásokat biztosítani a növekedési deficittel terhelt gazdaságok számára. Lényeges változás volt ugyanakkor, hogy a hitelezésben a befektetési bankokat mindinkább a nemzetközi pénzügyi intézetek váltották fel. Míg előbbieket az új kihelyezéseknek csak 45%-át biztosították, addig az IMF és társai a nyolcvanas évek második felére már 55%-ot birtokoltak [Bowe és Dean 1997, Vásquez 1996]. Az Egyesült Államok nagy bankjainak a latin-amerikai államok felé való kitétsége azonban még így is jelentős mértékű volt, többszörösen meghaladva alaptőkéjüket. Mint Szokolczay [2005] bemutatja, az adósok fizetési képzetlensége az 1929-33-as válsághoz hasonló helyzetet idézhetett volna elő az USA-ban. Ennek ellenére a Reagan-adminisztráció nem volt képes (vagy nem is szándékozott) érdemi megoldást találni a problémára.

Változást a – szintén konzervatív – Bush-adminisztráció hivatalba lépése jelentett. Az elvesztett évtized után ugyanis egyértelművé vált, hogy sem a bajba jutott államok nem képesek egyedül kivergődni az adósságcsapdából, sem pedig az USA bankjainak sebezhetősége nem mérhető³. Az USA így újabb adósságrendezést hirdetett meg, immáron Nicholas Brady, az USA akkori pénzügyminisztere vezetésével. Brady több opciót is felkínált a feleknek az adósságrendezésre. A hitelezők új forrásokat (hiteleket) kínálhattak az adós országoknak jobb kondíciókkal, és egyben a hitelezőt is védtek azok a garanciák, amiket az USA kormánya, illetve a nemzetközi pénzügyi szervezetek biztosítottak a friss (új) tőkéért cserébe. A hitelezők továbbá kiszállhattak diszkonttal (felszámolva a korábbi kockázatosnak vélt kitétségeiket) vagy tovább hitelezhettek az adósnak, de más (enyhébb) kondíciók (jellemzően alacsonyabb kamatláb) mellett⁴. Ezek gyakorlatilag az adósságleírás és átütemezés különféle formái voltak. Mexikó, amely elsőként kapott lehetőséget az adósságrendezésre, több mint félezer pénzügyi intézettel ült le tárgyalni az új tőkebevonás és/vagy a meglévő adósságállomány leírásáról (illetve átütemezéséről) mintegy 48,9 milliárd dollár értékben. Az adósságrendezésben Mexikót előbb a Fülöp-szigetek, Costa Rica, Venezuela és Uruguay követte 1990-ben, majd később csatlakozott hozzájuk Brazília, Argentína, Ecuador, Lengyelország és Nigéria is [Unal, Demirgüç-Kunt és Leung 1993]⁵. A tranzakciókra garanciát maga az Egyesült Államok kormánya vállalt az IMF-fel és a Világbankkal együttműködésben. Az adósságrendezés természetesen nem volt ingyen: feltétele volt a gazdasági reformok, elsősorban a piacosítás továbbvitele.

Az adósságrendezés sikeres volt, amennyiben a fejlődő államok jelentős adósságtehertől szabadultak meg, a hitelezők képesek voltak kisebb kockázatok mellett vállalni kitétségüket, illetve

3 Latin-Amerika 1982 és 1989 között stagnált, illetve visszaesést mutatott. Összehasonlításképpen: az 1980 előtti 30-35 esztendőben a térség mintegy 5%-kal bővült éves szinten, bár a növekedés eloszlása rendkívül egyenetlen volt az egyes jövedelmi csoportok között [Kuczynski 2003].

4 Legtöbb esetben az adósok saját maguk vásárolták vissza az adósságpapírokat jobb feltételek mellett.

5 Mint a felsorolásból is látható, a Brady-terv nemcsak Latin-Amerika országaira korlátozódott.

jelentős gazdasági reformok indultak be az érintett államokban, amelyeknek egy jelentős hányada ezután már közvetlenül a pénzüccokról is forráshoz jutott. Normalizálódott ezen országok és hitelezők viszonya, feloldva azt az ördögi kört (tárgyalások, leírások, bukások, tárgyalások...), ami a korábbi éveket jellemezte [EMTA 2013]. A nyolcvanas évek végére tehát a latin-amerikai államok a nyitás és az erőteljes piacositás útjára léptek. A tőkebeáramlás, mint a bizalom legfőbb jele, újra felpörgött a régióban [Cline 1995].

Ha feltételezzük, hogy a pozitív változásokat a Brady-terv tette lehetővé, akkor adódik az a vélt vagy valós következtetés, hogy a washingtoni székhelyű intézetek sikeres modernizációs politikája segítette vissza a régió államait nemcsak a pénzüccokra, de a tartós növekedés pályájára is. E megállapítás kritikusan ugyanakkor azt hangsúlyozták, hogy az adósságrendezéssel leginkább a hitelezők jártak jól, mert a hitelességi nyereségek okán biztonságossá váltak adósságpapírjaik, ami végső soron értékesebbé is tette azokat a tulajdonosok számára [Rogoff 1993]. Arslanalp és Henry [2003] azt találták, hogy azokban az államokban, ahol a Brady-terv keretében tető alá hozták az adósságrendezést, ott a tőzsdék szinte azonnal átlagosan 60%-kal felértékelődtek (reálértéken). Fontos, hogy nem önmagukhoz képest csupán, hanem azokhoz az országokhoz képest is, ahol ilyen megállapodás nem jött létre. Azon bankpapírok árfolyama pedig mintegy harmadával nőtt, amelyek jelentős kitétséggel bírtak egy-egy adósságrendezés alá vont országban.

A Brady-terv mindazonáltal sikeres lett. A legfőbb különbség a két terv között talán az volt, hogy amíg a Baker-terv kifejezetten a megszorításokra koncentrált további forrásokért cserébe, addig a Brady-terv – kitarva a korábbi reformok mellett – adósságelengedést is tartalmazott, vagyis azonnali segítséget nyújtott és ezzel megteremtette a növekedés lehetőségeit is.

A NEMZETKÖZI PÉNZÜGYI INTÉZETEK TÉRNYERÉSE

Említettük, hogy a Baker-terv nem bizonyult sikeresnek a latin-amerikai adósságválság megoldásában. Viszont annál többet profitálhattak belőle a washingtoni székhelyű nemzetközi pénzügyi szervezetek, az IMF és a Világbank (valamint a Latin-Amerikai Fejlesztési Bank). A Baker-terv ugyanis új terveket nyitott mindkét intézet, valamint a regionális fejlesztési bankok hitelezési politikájában. Különösen látványos volt ez a fordulat a Világbank esetében, ami korábban kifejezetten csak projektfinanszírozást vállalt a fejlődő államokban.

Az olajválságokat megelőzően egyértelmű volt a Világbank és az IMF közötti munkamegosztás, amit az ún. „elsődleges felelősségvállalás” kikötése explicite is megjelölt. Eszerint az IMF feladata az árfolyamproblémák, átmeneti folyó fizetési mérleg egyensúlytalanságok enyhítése és stabilizációs programok összeállítása volt. A bank ezzel szemben a fejlődést előmozdító projektek összeállításáért és finanszírozásáért felelt [Mason és Asher 1973].

A lassuló világgazdaságban azonban a hetvenes évek végétől mind kevesebb hitelt sikerült kihelyeznie a Világbanknak. Ráadásul az USA, mint a legnagyobb hitelező – legalábbis az 1979-től többségbe kerülő republikánusok – is meglehetősen ambivalens módon viszonyult az elvben a multilaterális világregd pilléreiként létrejött pénzüccintézetekhez – azokat egész egyszerűen pénzüccnyelőknek tartotta, amik képtelenek megfelelően szolgálni az USA nemzeti érdekeit, és ezért nem is szívesen szavaztak meg forrásokat számukra [Babb 2009].

A Baker-terv azonban kifejezetten hasznosnak vélte e szervezeteket. Bevonásukkal lehetőség nyílt arra, hogy plusz forrásokért cserébe a bajba jutottak megnyissák korábban erőteljesen védett

és zárt piacaikat⁶. A Világbank például még az alapító okiratából is törölte azt a 10%-os felső korlátot, amit eredetileg a gazdaságpolitikához kötött (*policy-based*) hitelezésre állapítottak meg az alapító felek. Az indulásnál, az ötvenes években, ennek aránya mindvégig 1-2% maradt. Rövid időn belül az ilyen hitelek tették ki előbb a teljes hitelezés harmadát (nyolcvanas évek vége), majd az ezredfordulóra több mint felét [Babb 2013]. A gazdaságpolitikai és intézményi változ(tat)ásokért cserébe kínált világbanki hitelforrások leginkább az importkvóták lebontását, a vámok mérséklését, a fiskális reformok megindítását, a kamatláb politika reformját, az agrárárak felülvizsgálatát, az állami marketing ügynökségek befolyásának mérséklését, a különféle szubvenciók csökkentését célozták meg. A források juttatása egyértelmű feltételekhez kötötten történt, az utalás pedig a teljesítés sikerkritériumaként megfogalmazott különféle kimeneti változók (mint államháztartási hiány vagy infláció) alakulása alapján szakaszosan történt. A hangsúly elsősorban a kiigazítások középtávú (vagyis nem rövid távú), kínálat oldali (és nem kereslet oldali), mikrogazdasági (és nem makro), valamint reálgazdasági (és nem pénzügyi) vonatkozásain volt [Bajpai 1990].

Hamarosan az IMF is csatlakozott a megváltozott hitelezési (segítségnyújtási) rezsimhez az 1986-ban létrehozott szerkezeti alkalmazkodást támogató hitellehetőségével (*structural adjustment facility*), valamint – egy évvel később – előbbinek egy kiterjesztett változatával (*extended structural adjustment facility*).

Az IMF – saját bevallása szerint – azért indította ezeket az új programokat, mert a kora nyolcvanas évek válságai egyértelműsítették, hogy mélyreható szerkezeti reformokra volt szükség a fejlődő országokban és ehhez az IMF korábbi, rövid távra szóló és kifejezetten a fizetési mérleg problémákra koncentráló (és sok esetben nem is olcsó) hitelei nem voltak megfelelőek. A cél immár a szokásos makrogazdasági kiigazítások mellett a piaci reformok, főként a piacralépés könnyítése volt. A fókuszban a teljes gazdasági rendszer reformja állt. Vagy, ahogy az IMF [1999] fogalmazott: „a piactorzító intézmények lebontása, a hatékonyság javítása és a kormányzat gazdaságban játszott szerepének újradefiniálása.” Azok az országok, amelyek az új hitellehetőségeket vették igénybe, nem a szokásos likviditási gondokkal küzdő államok voltak, hanem azok, amelyeket akár évtizedes problémák sújtottak, főként a hatvanas és hetvenes évek elzárkozó, import-helyettesítő gyakorlata miatt. Az ilyen államok többnyire stagnáltak, tartósan magas inflációtól és adósságállománytól szenvedtek [IMF 1999]. Ilyen jellegű, a gazdaság szerkezeti torzulásaiban megnyilvánuló problémákkal az IMF korábban egyáltalán nem foglalkozott, a megváltozott körülmények azonban ebbe a merőben új irányba terelték a pénzügyet. A recept elemei a következők voltak [IMF 1997]:

- liberalizálni és nyitni a gazdaságokat a külföldi kereskedelem előtt,
- csökkenteni az állami beavatkozást és hatékonyabbá tenni a piacok működését,
- áttérni a kormányzati költségeket és javítani az adók beszedésének hatékonyságát,
- biztosítani a pénzügyi rendszer stabilitását,
- mobilizálni a külső erőforrásokat,
- és növelni a megtakarítási rátát.

⁶ Ne feledjük, a II. világháborút követő évtizedekben Latin-Amerika – sok más fejlődő államhoz hasonlóan – az importhelyettesítéses iparosítás útját járta, ahhoz társított gazdaságpolitikai eszközök használatát preferálta.

Az eredményességet a következő felosztásban (és sorrendben) vizsgálták: fiskális konszolidáció, infláció mérséklése, szerkezeti reformok (különösen az árképzés felszabadtítása, az állami vállalatok és a pénzügyi rendszer reformja, kamatláb liberalizálása, tulajdonjogok védelme, gazdasági kormányzás javítása, külföldi közvetlen beruházások beengedése), nyitás, gazdasági növekedés, külső pozíció (folyó fizetési mérleg) fenntarthatósága [IMF 1997].

A WASHINGTONI KONSZENZUS PROGRAMPONTJAI

A washingtoni konszenzus tehát nem egyszerűen egy 1989-ben megfogalmazott tételsor volt, amely minden előzmény nélkül a kifejezés szülőatyjának, John Williamsonnak a fejből pattant ki. Sokkal inkább az adott időszak (a nyolcvanas évek közepe és második fele) nemzetközi pénzügyi szervezeteinek (különösen az IMF és a Világbank) hitelpolitikáját megjelenítő program volt, amely maga mögött tudta az épp hivatalban lévő amerikai kormány támogatását is. Ilyenformán tehát a jelzős szerkezet első fele – „washingtoni” – egyszerre utal a politikai (az amerikai kongresszus és az adminisztráció tagjai), illetve a technokrata Washingtonra (nemzetközi pénzügyi szervezetek, a kormány gazdasági ügynökségei és képviselői, a Fed, a különféle agytrösztök). A konszenzus mint kifejezés pedig olyan egyetértést rögzített, amelyben az előbbi felek osztoznak. A Williamson által eredetileg felvázolt tíz pont tartalmazta a vélelmezett konszenzus mértékét, fokát, mélységét, valamint a kívánatosnak vélt módosítási irányokat is [Williamson 1990].

John Williamson [2004] visszaemlékezéseinek alapján a „washingtoni konszenzus”, mint terminus technicus (és nem mint ideológia) megszületéséhez egészen 1989 tavaszáig kell visszamenni. A washingtoni székhelyű kongresszus – hasonlóan a korábbi Reagan-adminisztrációhoz – szkeptikus volt mindenféle kimentéssel kapcsolatban, különösen, ha azt az amúgy is felesleges pénzosztó nemzetközi pénzügyi szervezetnek tartott Világbank vagy IMF támogatta. Williamson azonban azzal érvelt a kongresszusban a terv megvalósítása mellett, hogy Latin-Amerika országai időközben jelentősen javítottak gazdaságpolitikájukon, különösen a szabadkereskedelem területén, így megérdemlik a nemzetközi közösség hathatós támogatását. A meghallgatás után Williamson munkaadója, a washingtoni székhelyű *Institute for International Economics* műhelyvitát szervezett immáron kifejezetten azzal a céllal, hogy igazolják Williamson előbbi érvelését (ha tesszik, hipotézisét arról, hogy Latin-Amerika jó útra tért és ezért kiérdemli az amerikai adófizetők pénzügyi támogatását). A „What Washington means by policy reform” című munkaanyag volt az alapja annak a széles körű empirikus munkának, amibe az intézet tucatnyi szerzőt vont be azzal a céllal, hogy megadott kritériumok mentén vázolják a siker, félsiker vagy kudarc okait az egyes országtanulmányokban⁷. Az 1989-es keltezésű iránymutatóban Williamson 10 olyan instrumentumot azonosított, amelyekben szerinte Washington többé-kevésbé konszenzust vall [Williamson 2004]. Ez a lista vált azután széles körben ismertté és terjedt el úgy, mint a washingtoni konszenzus. A közös munka eredménye végül egy szerkesztett kötet formájában 1990-ben látott napvilágot, „Latin American adjustment: How much has happened?” címmel. Ennek kapcsán Szakolczai

⁷ Állítólag a fejlődésgazdaságtan meghatározó, nagy alakja, Hans Singer kérdezett rá Williamsonnál, hogy mégis mit ért az alatt, hogy ezen országok némelyikében „jobb” irányba terelődött a gazdaságpolitika. Ez készítette Williamsont arra, hogy egyértelműen megfogalmazza a jóság/siker kritériumait [Williamson 2004].

[2005] megjegyzi, hogy maga a kötet címe is egyértelműen bizonyítja, hogy eredeti formájában a washingtoni konszenzus kifejezetten egy régió, Latin-Amerika problémáit vette górcső alá és az akkori problémákra (értsd: adósságválság és gazdasági stagnálás) reflektált.

Az eredettörténet legfontosabb eleme azonban talán az lehet, hogy a tíz pont egyáltalán nem célként vagy outputként lett megfogalmazva, hanem gazdaságpolitikai instrumentumként. A vitaindító tanulmányban Williamson – magyarázva, hogy a pontok miért tekintendők eszköznek és semmiképpen sem célnak – úgy érvel, hogy a technokrata – de nem feltétlenül a politikai – Washingtonban elfogadott négy általános gazdasági cél (1. a gazdasági növekedés, 2. az alacsony infláció, 3. a menedzselhető folyó fizetési mérleg, és 4. a jövedelmek egyenlő elosztása) az, ami meghatározza a tanulmányban rögzített gazdaságpolitikai eszközök diszpozícióját⁸. A pontokat a 2. táblázat tartalmazza.

⁸ Az csak külön érdekesség, hogy az anyag kitér az egyes politikák korrupciós hatásaira is, ami jelentős mértékű volt Latin-Amerikában, és ami egyszerre szabta gátját a régió fejlődésének, valamint az igazságosabb jövedelemelosztásnak.

2. táblázat: A washingtoni konszenzus tíz pontja

Államháztartási (fiskális) fejelem	Az államháztartás deficitjének megfelelő méréséhez számba kell venni a helyi önkormányzatok, az állami vállalatok és a jegybank hiányát is. Az inflációs adó mellőzése. Az elsődleges egyenleg többletet mutasson. Az operacionális deficit (tehát, amely nem veszi figyelembe a kamatkötelezettség inflációt kompenzáló részét) ne legyen több a GDP 2%-ánál.
Közkidási prioritások	A kiadások áttérése a politikailag érzékeny (tehát könnyen befolyásolható, diszkrecionális) területekről a magas megtérülést biztosító területek felé, mint közegészségügy, oktatás és infrastruktúra.
Adóreform	Az adóalap szélesítése és a marginális adóráták csökkentése. A horizontális egyenlőség elvének érvényesítése a progresszivitás meghagyása mellett. Az adóadminisztráció hatékonyságának javítása.
Pénzpiaci liberalizáció	Piaci alapú kamatok használata a piaci bizalom erősítése mellett.
Valutaárfolyam	Egységesített és versenyképes árfolyamok használata, mely segíti a nem tradicionális exportot.
Külkereskedelmi liberalizáció	A mennyiségi korlátozások felváltása vámokkal, melyeket azután fokozatosan csökkenteni kell egy viszonylag alacsony és egységesített szintre, kb. 10%-ra. Nem tisztázott azonban a csökkentés sebessége és nem egyértelműek a liberalizáció lassításának makrogazdasági hatásai sem.
Külföldi közvetlen beruházás	A külföldi vállalatok előtt emelt belépési akadályokat fel kell számolni. Biztosítani kell a hazai és külföldi vállalatok egyenlő versenyfeltételeit.
Privatizáció	Az állami vállalatokat privatizálni kell.
Dereguláció	A kormányzatnak igyekezni kell felszámolni azokat a szabályokat, amelyek megakadályozzák új cégek piacra lépését vagy visszafogják a versenyt. A regulációs intézkedéseknek olyan kritériumokon kell alapulniuk, mint biztonság, környezetvédelem vagy a pénzügyi intézetek prudenciális felügyelete.
Tulajdonjog	A jogrendszernek garantálnia kell a tulajdonjogok biztonságát.

Forrás: Blahó és Benczes [2002].

1. Fiskális fegyelem

A régió országait évtizedek óta nagy államháztartási hiányok jellemezték, amelyek azután a folyó fizetési mérleg hiányában és inflációban kulmináltak. Williamson tehát egyértelmű kapcsolatot teremtett az országok belső és külső eladósodási folyamata között, ami kis nyitott országokban voltaképpen evidencia. Az adósságállomány elinflálása pedig bevett gyakorlatnak bizonyult évtizedeken át a régióban. Ez azonban csak a szegényeket sújtotta, mert a gazdagok külföldön tartották otthon megszerzett jövedelmeiket, így nem kellett a pénzromlástól tartaniuk. Williamson úgy vélte, hogy ha létezett igen széles körű szakmai konszenzus a nyolcvanas évek végére, akkor az az volt, hogy a gazdasági problémák elsődleges forrása a túlzott és tartós költségvetési hiány. Voltaképpen megelőlegezi a később von Hagen [1992], Alesina és Perotti [1995], stb. meghatározta közpénzügyi irodalom azon tételét, miszerint a túlzott és tartós hiány hátterében racionális politikai számítás áll.

2. Közkiadási prioritások racionalizálása

Williamson itt kifejezetten a régiós gazdaságpolitikát évtizedek óta jellemző (terhelő), a politikai érdekcsoportok szolgálatába állított szubvencionálási gyakorlat ellen emelt szót. Megfogalmazta, hogy a kiadásokat a politikailag motivált támogatások helyett az egészségügyi ellátásra, az oktatásra, valamint az infrastruktúra fejlesztésére volna célszerű költeni. Míg a szubvenció – lényegéből fakadóan – a kegyelteteket és szerencséseket jutalmazza, addig az általa javasolt áttérés révén az elesettek is kedvezményezettjei lennének az állami kiadásoknak. Érdekes az is, hogy amíg Washington általánosságban volt szubvenció ellenes, addig Williamson maga nem általánosságban a szubvenciók ellen érvelt, hanem a kifejezetten diszkriminatív, kirekesztő és tisztességtelen támogatások ellen. Ráadásul még a megjelölt célterületen belül is distinkciót tett: inkább támogatandó az elemi oktatás, mint a felsőoktatás, inkább jusson pénz a vidéki közkórházaknak, mint egy kiválóan felszerelt fővárosinak, stb. A hangsúly tehát a széles értelemben vett fejlődésen van, nem egyszerűen a GDP-ben mérhető növekedésen.

Fontos megemlíteni, hogy kifejezetten nem szólt a kiadások megvágásáról, mert ebben (illetve abban, hogy mekkora az optimális kiadási szint) nyilván nem is lehet(ett) konszenzus. A technokrata Washington amúgy is inkább a kiadások összetételével foglalkozott, arra koncentrált, semmint a kiadások nagyságával.

3. Az adórendszer reformja

Az üzenet ez esetben is egyértelmű volt: szélesíteni az adóalapot és mérsékelni a marginális adóterhelést. Williamson hangsúlyozza, hogy a technokrata konszenzustól az adóemelés ténye sem áll olyan távol, ezt inkább csak a jobboldali politikai Washington nem kedveli, mert szavazatvesztést vár tőle. Komolyan felveti a tőkemozgások adóztatásának lehetőségét, mert Latin-Amerikában az egyik legnagyobb probléma éppen az otthon megtermelt jövedelmek külföldre szivárgtatása, amivel jelentős mértékben károsul az állam, illetve különösen a szegény rétegek.

4. A pénzpiacok liberalizálása

Az eredeti megfogalmazásban Williamson olyan piaci alapú kamatokért szállt síkra, amelyek infláció feletti, vagyis pozitív reálkamatot biztosítanak, elkerülve a tőke külföldre történő menekülését, de egyben kellően alacsonyak is, hogy ne tegyék lehetetlenné az adósságfinanszíro-

zást. Vagyis pénzügyi liberalizáció alatt az eredeti értelmezésben egy viszonylag szűk szegmenst, a kamatlábak felszabadítását kellett érteni a hatékony erőforrás-allokáció előmozdítása céljából. Mindmáig ez a legtöbbit vitatott programpont, és gyakorta ezzel azonosítják magát a washingtoni konszenzust is. Ennek oka, hogy – a nyolcvanas évekhez képest – később a pénzügyi liberalizáció jóval túlment a kamatok liberalizálásán és hamar kiterjedt a teljes hitelezési vertikumra. A washingtoni konszenzus egyik legkövetkezetesebb kritikusa, a Nobel-díjas Joseph Stiglitz [2002] is többnyire ezt a pontot támadta, felhívva a figyelmet a liberalizáció sebességének és ütemezésének fontosságára, illetve ezzel együtt a monitoringrendszerek és a banki felügyelet megerősítésének szükségességére. Ezek hiánya állt ugyanis a kilencvenes évek nagy feltörekvő piaci válságai mögött. Maga Williamson is rendre elismeri, hogy e pontban hibázott, mivel nem látta előre a banki tevékenységek liberalizálásnak elsöprő gyorsaságát és negatív következményeit.

5. Egységesített árfolyamok használata

A konszenzus ez esetben abban állt, hogy nem az számított, miként van meghatározva az árfolyam (milyen konkrét árfolyamrendszer van használatban), hanem, hogy az pontosan mekkora. A cél tehát a versenyképes, torzításoktól mentes árfolyam meghatározása, amelynek szintje összhangban van a gazdaság középtávú teljesítőképességével. Ennek megfelelően sem nem túlértékelt az árfolyam, mert az veszélyeztetné a kivitelt, ami sok esetben a gazdasági növekedés forrása (illetve a túlértékelt árfolyam miatt az adóssággeneráló fizetési mérleg hiánya nő), sem nem alulértékelt, mert akkor inflációs nyomás keletkezik.

Az árfolyam azért is volt fontos Williamson számára, mert megfelelő beállítással a sikereket felmutató kifelé forduló gazdaságstratégia egy fontos kelléke volt és hasonló sikereket vártak tőle Latin-Amerikában is. Ez tehát egyszerre az importhelyettesítésre épülő iparosítás modelljének kritikája is, ami a többszörös és túlértékelt árfolyamokra épít, hiszen olcsón akar behozni tőkeintenzív termékeket és technológiát. Exporterősítés révén a folyó fizetési mérleg is egyensúlyba hozható. A hivatkozás e pontnál Balassa et al. [1986] munkája volt, amely a kifelé forduló stratégiát az akadémiai irodalomban széles körben népszerűsítette.

6. Külkereskedelmi liberalizáció

Az előbbi pont már egyértelművé tette, hogy a washingtoni konszenzus a nyitás pártján áll, attól várta Latin-Amerika megizmosodását is. Így a külkereskedelem liberalizálásában csak a sebesség volt a kérdés, annak iránya nem. Ez ugyanakkor nem azonnali és feltétel nélküli piacnyitást jelentett, hanem kifejezetten fontosnak tartotta az időzítést is. Ennek kapcsán célszerű azt is megemlíteni, hogy Williamson eredetileg sem utasította el teljes egészében a csecsemőiparok támogatását, ám azt csak átmenetileg engedte volna.

7. A külföldi közvetlen beruházások liberalizálása

Ez a pont teszi egyértelművé, hogy a washingtoni konszenzus eredeti formájában valóban nem teljes körű pénzügyi liberalizációért szállt síkra. A 7. pont ugyanis a tőkemérlegnek csak egy elemét, az FDI felszabadítását célozza meg. Itt találkozhatunk Williamson azon megállapításával is, hogy a külföldi pénzügyi mozgások teljes liberalizálása nem prioritás. Ugyanakkor a működő tőke mozgását kontraproduktív volna korlátozni, mivel az forrásokat, technológiát és tudást hoz a befogadó államokba. Williamson tesz egy önkritikus megjegyzést is: a konszenzus ugyan elítéli

az FDI korlátozását, mint a gazdasági nacionalizmus megnyilvánulását, ám csak addig tesz így, amíg az nem magáról az USA-ról szól – amely állam bizony korlátozásokat léptet életbe, ha érdekei ezt kívánják⁹.

8. Privatizáció

Összhangban a közgazdasági főárammal, ez esetben (is) a hatékonyság javításán volt a hangsúly. A minimális cél, hogy a magánkézbe kerülő vállalkozás költségvetési korlátja keményedjen, felelős gazdálkodása révén igyekezzen elkerülni a csődközeli helyzetet. Egy állami cég esetében a csődveszély nem jelent hiteles fenyegetettséget, mivel kimentése borítékolható. Azt is elismeri, hogy a privatizáció csak a versenyélénkítés egy eszköze. Ha tehát a magánosítás nem indukál versenyt, akkor kétséges a hatása is. Megjegyzi továbbá, hogy bizonyos esetekben (közjavak, extrenáliák) igenis van létjogosultsága az állami tulajdonnak.

A külföldiek számára történő tulajdoneladás egyébként a Baker-tervvel vált a konszenzus részévé, amit a nagy nemzetközi pénzügyi szervezetek élénken támogattak – hiteleiket például a tulajdonjogok keményvaluta-bevételt biztosító magánosításához kötötték.

9. Dereguláció

Dereguláció alatt egyértelműen a verseny intenzifikálására célzott Williamson – összhangban a jobboldali Washingtonnal, akik számára a verseny megkérdőjelezhetetlen fundamentum a piaci működésben. Latin-Amerika esetében jelentős nyereségnövekedést vártak a hatékony erőforráselosztást korlátozó túlszabályozottság leépítésétől. A gyakorlatban mindez a piacra lépés (és az onnan történő kilépés) feltételeinek könnyítését jelentette. Williamson megjegyzi, hogy a dereguláció alatt kifejezetten *nem* a különféle biztonsági vagy éppen környezeti előírások mérséklését, esetleg a nem kompetitív piacokon megvalósított árszabályozás feladását értette. Piaci kudarcok esetén ugyanis elengedhetetlenül fontos a nem piaci megoldások fellelése.

10. A tulajdonjogok garantálása

Washington számára ez a kitétel egyértelmű, hiszen a (különösen az angolszász) kapitalizmus alappilléreiről van szó. Latin-Amerikában azonban a tulajdonjogok kérdése korántsem tisztázott. Williamson legfontosabb állítása – a fejlődésgazdaságtan eredményeit is figyelembe véve – hogy a fejlődő világban az informális szektor kifeherítésére volna szükség, ami csak rendezett tulajdonviszonyok mellett lehetséges – pontosabban az informális szektor formálissá tétele éppen a tulajdonjogok tisztázását igényelné. Azt is hangsúlyozza, hogy mindez nem megy magától, e folyamatnak ugyanis költségei vannak, ami hátráltatja a tulajdonjogok megszilárdulását. Williamson ez esetben (is) egy olyan fontos programpontra emel be a konszenzus keretei közé, amely később mások mellett az új intézményi közgazdaságtan sarokkövévé vált.

⁹ Kitért arra is, hogy a részvényt adósságért típusú cseretranszakció megítélése ugyanakkor erőteljesen megosztotta Washingtonot. Miközben az USA pénzügyminisztériuma támogatta az elképzelést, az IMF egyáltalán nem szimpatizált az ötlettel.

ZÁRSZÓ

Köztudomású, hogy mára a washingtoni konszenzus, mint jelzős szerkezet az eredeti tartalomtól független külön életet él és a lehető legszélsőségesebb kontextusokban használják azt. Azok, akik a washingtoni konszenzust elsősorban ideológiának tekintik, kritikájukat többnyire piacellenes, globalizációellenes, nem ritkán USA-ellenes kritikaként fogalmazzák meg. A mérsékeltbb kritikusok olyan, a globalizációt támogató szabályegyhüttest látnak benne, amely egyfelől kedvezett a nagyvállalatoknak, másfelől megágyazott a Világkereskedelmi Szervezet, vagy akár az Észak-atlanti szabadkereskedelmi övezet létrejöttének [Broad and Cavanagh 1999]. Stiglitz [2002] például washingtoni konszenzus alatt gyakorlatilag a nemzetközi pénzügyi szervezetek megszorító politikáját értette. Az ázsiai válság félrekezelését, valamint a transzformációs visszaesést is az általuk ajánlott hibás gazdaságpolitikáknak tulajdonította.

Írásunkban amelltt próbáltunk érvelni, hogy a washingtoni konszenzus lényegileg a korábbi heterodox gazdaságpolitikák kritikája volt, amely politikák maguk is felelősek voltak a fejlődési kudarcokért akár Latin-Amerikában, akár pedig Fekete-Afrikában. A konszenzus nem feltétlenül állami beavatkozás ellenes, de egyértelműen a piaci megoldásokat részesíti előnyben. Williamson az elmúlt negyedszázadban folyamatosan elutasította, hogy a washingtoni konszenzus a neoklasszikus közgazdaságtan dogmatikus értelmezése volna, amely a piaci fundamentalizmus pártján áll¹⁰. Szokolczai [2005] éleslátással állapítja meg, hogy a konszenzus maga nem is konszenzus abban az értelemben, hogy abból Williamson gyakorlatilag leszakította a politikai bal és jobb oldal bizonyos szezleteit és voltaképpen centrista nézőpontra helyezkedett.

Williamson – saját bevallása szerint – a növekedési pályára való visszatérés reményében fogalmazta meg pontjait. Az egyik legkorábbi írásában a legfontosabb kérdések egyike éppen az volt, vajon a stabilizációs lépések sikere minden esetben előrevetíti-e a növekedési képességek meglétét is [Williamson 1990]. Példák sorát vonultatta fel, hogy ez a fajta szoros oksági viszony egyáltalán nem szükségszerű.

A történelem furcsa firtora, hogy miközben az új évezredben a nemzetközi pénzügyi szervezetek mintha elmozdulni látszottak volna a washingtoni konszenzus doktriner értelmezésétől és mind erőteljesebben próbáltak reflektálni az egyedi körülményekre és igényekre, addig az Európai Unió – az éles kritikák ellenére – mind jobban erőlteti tagállamaira a válságrendezés égisze alatt azt a kényszerzubbonyt, amely eredményeket mindezidáig nem hozott. De ez már egy másik írás témája lesz...

10 Ezt Williamson egyebek mellett azzal is alátámasztani igyekezett, hogy a privatizáció kivételével (amit kifejezetten hasznosnak tartott) a 10 pontot nem azonosította akár Ronald Reagan vagy Margaret Thatcher neoliberais programjával. (Williamson neoliberalis alatt kifejezetten a Mont Pelerin Társaság doktrínáját értette és csak azt). Ezért nem került a pontok közé a monetarizmus, vagy a kínálati oldali gazdaságtan, esetleg a minimális állam koncepciója [Lásd Williamson 2004].

HIVATKOZÁSOK

- Alesina, A. – Perotti R. (1995): “The political economy of budget deficits” *IMF Staff Papers* 42: 1-31.
- Amin, S. (1976): *Unequal development*. Sussex: The Harvester Press.
- Arslanalp, S. – Henry, P. B. (2005): „Is debt relief efficient?” *The Journal of Finance* 60(2): 1017-1051.
- Babb, S. (2009): *Behind the Development Banks: Washington Politics, World Poverty, and the Wealth of Nations*. Chicago: University of Chicago Press.
- Babb, S (2013): „The Washington consensus as transnational policy paradigm: Its origins, trajectories and likely successor” *Review of International Political Economy* 20(2): 268-297.
- Bajpai, N. (1990): „World Bank’s structural adjustment lending: Conflicting objectives” *Economic and Political Weekly* 25(15): 791-794.
- Blahó A. – Benczes I. (2002): „A nemzetközi gazdasági diplomácia fő kérdései a XX. század végén” in: Blahó A. (szerk.): *Világ gazdaságtan 2*. Budapest: Aula Kiadó
- Bowe, M. – Dean, J. W. (1997): „Has the market solved the sovereign-debt crisis?” *Princeton Studies in International Finance* 83.
- Broad, R. – Cavanagh, J. (1999): „The Death of the Washington Consensus?” *World Policy Journal* 16(3): 79-88
- Cline, W. R. (1995): *International debt reexamined*. Washington DC: Peterson Institute for International Economics.
- Csaba László (1995): „A nemzetközi pénzügyi szervezetek és a kelet-európai rendszer-átalakító politika” *Közgazdasági Szemle* 42(2): 117-158.
- EMTA: *The Brady plan*. <http://www.emta.org/template.aspx?id=35>. Lekérdezve: 2016. május 2.
- Hagen, Jürgen von (1992): “Budgeting procedures and fiscal performance in the European Communities” *Economic Paper* 96.
- Hirschman, A. (1981): „The rise and decline of development economics” in: Hirschman, A. (szerk.): *Essays in trespassing: Economics to politics and beyond*. Cambridge: Cambridge University Press: 1-24.
- IMF (1999): *Economic adjustment and reform in low-income countries*. <http://www.imf.org/external/pubs/nft/1999/reform/>. Lekérdezve: 2016. május 2.
- IMF (1997): *World economy in transition. Experience under the IMF’s enhanced structural adjustment facility*. IMF Policy Development and Review Department
- Lányi K. (1997): A globális konvergencia változatai: Washington és Maastricht. I. és II. rész. *Kül-gazdaság* 41(12): 5-29; 5-19.
- Mason, E. S. – Robert, A. A. (1973): *The World Bank since Bretton Woods*. Washington DC: Brookings Institute.
- Mihályi P. (2009) „A washingtoni konszenzus jelentősége a poszt szocialista országok számára” *Competitio* 8(1): 5-25.
- Rogoff, K (1993): „Third World debt” in Henderson, D. (szerk.): *Fortune Encyclopedia for Economics*. New York: Time Warner: 751-754.
- Seers, D. (1979): The birth, life and death of development economics. *Development and Change*. 10(4): 707-719.
- Stiglitz, J. (2002): *Globalization and its discontents*. New York: W. W. Norton and Company.

- Szakolczai Gy. (2005): „A washingtoni konszenzus és ami utána következik” *Külgazdaság* 49(10): 26-46.
- Szentes, T. (1999): *Világgazdaságtan. Elméleti és módszertani alapok*. Budapest: Aula Kiadó
- Unal, H. – Asli, D.-K. – Kwok-Wai L. (1993): „The Brady Plan. 1989 Mexican debt-reduction agreement and bank stock returns in United States and Japan” *Journal of Money, Credit and Banking* 25(3): 410-429.
- Vásquez, I. (1996): „The Brady Plan and market-based solution to debt crises” *Cato Journal* 16(2): 233-243.
- Williamson, J. (1990): *Latin American adjustment: How much has happened*. Washington D.C.: Institute for International Economics
- Williamson, J. (1994): *The Political Economy of Policy Reform*. Washington D.C.: Institute for International Economics
- Williamson, J. (2004): „A short history of the Washington consensus” *Fundación CIDOB From the Washington Consensus towards a new Global Governance* konferencia, Barcelona: Szeptember 24-25.